

Received: 30 October 2019

Revised: 10 April 2020

Accepted: 21 April 2020

การแสดงสร้างสรรค์ชุด เชื้อผ้าย้อมมูลควาย

THE CREATIVE ISAN FOLK DANCE: BUFFALO-FECES DYED CLOTH

สุชีรา อินทโชติ¹, ศิรดา พานิชอำนวย², และคณะผู้วิจัย³

Suchira Inthachote¹, Sirada Panichamnoy², and Research team³

บทคัดย่อ

การวิจัยสร้างสรรค์ชุด เชื้อผ้าย้อมมูลควาย มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาที่มาและกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย กำหนดรูปแบบการแสดง ทำนองเพลงและดนตรีประกอบการแสดง ออกแบบเครื่องแต่งกายประกอบการแสดง เพื่อประดิษฐ์ท่ารำประกอบการแสดง เก็บรวบรวมโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และนำข้อมูลแยกแยะและวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า การแสดงชุด “เชื้อผ้าย้อมมูลควาย” เป็นการสร้างสรรค์การแสดงที่สื่อถึงกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย ผู้คิดท่ารำจึงได้นำรูปแบบของกระบวนท่ารำมาจากคุณลักษณะของควาย อาทิ การเดินและการถ่ายมูล เมื่อเริ่มเข้าสู่กรรมวิธีในการทำผ้าย้อมมูลควายนั้น จึงนำท่ารำมาจากขั้นตอนการทำผ้าย้อมมูลควายของชาวบ้านนาเชือก โดยช่วงเข้าชาวบ้านจะออกไปเก็บมูลควายเพื่อนำมาหมัก จุ่มสีแล้วตากให้แห้ง และเก็บฝ้ายเพื่อนำไปถักทอ ในระหว่างการลงมือทำหนุ่มสาวได้มีการหยอกล้อและร่วมกันทำอย่างสนุกสนาน อีกทั้งยังได้นำผ้าย้อมมูลควายที่ผ่านกรรมวิธีเสร็จสิ้นแล้ว ได้ส่งออกเป็นผลิตภัณฑ์สินค้า OTOP ของจังหวัดสกลนคร

¹ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi

² คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi

³ นักศึกษาสาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ได้แก่ กาญจนา สุขอร่าม, กิตติยา คล้ายสีทอง, กัลย์สุดา สัจจวรรณ, จีราวรรณ ลิ้มพันธ์อุดม, บุญชา มาลัย, ศิริลักษณ์ ฤกษ์อนันต์, สกุนา ปัญญาวิชกร, อชิรญา ธนโกเศศ และอัญชลี บุตรคุณ

Students of Thai Classical Dance Education Program, Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi; Kanchana Suk-Aram, Kittiya Klayseethong, Kunsuda Sutjawan, Jeerawan Limpanudom, Bunyacha Malai, Sirilak Rerkanan, Sakuna Punyawachirakul, Achiraya Tanakoset, and An-chulee Butkhun

อีกด้วย คณะผู้วิจัยได้นำลักษณะรูปแบบการแสดงดังกล่าวมาปรับใช้ในการสร้างสรรค์กระบวนการทำรำขึ้นใหม่ในการแสดงชุดนี้ มีหลักในการสร้างสรรค์

คำสำคัญ: เซิ้ง; พ้าย้อม; มุลควาย

Abstract

The current creative arts research entitled “The Creative Isan Folk Dance: Buffalo-feces Dyed Cloth” aims to investigate the origin and the method of how to make buffalo-feces dyed fabric as well as to initiate the performance, produce the music and melody, design costumes, and create dancing postures. The data was collected through the method of non-structured interview and participant observation. The collected data was then analyzed in accordance with the research objectives. The results of the study show that ‘The Isan Folk Dance: Buffalo-feces Dyed Cloth’ is a performance that shows the process of how to dye fabric with buffalos’ feces. The dancing movements are inspired from buffalos’ movements such as walking and excreting. Apart from the movements of buffalos, the dancing movements also imitate the fabric dying processes of the Na Chueak’s villagers. In the morning villagers would collect buffalo dung for fermenting and dipping colour. After being dyed, the fabric is dried to make the cotton for weaving. During this processes, male and female youths are able to join happy activities and tease each other. Additionally, the buffalo-feces dyed fabric has been promoted as one of OTOP products from Sakon Nakhon Province. The researcher team has adapted the movement from above to create a new dance movement in this performance following creative principles.

Keywords: Thai Isan folk dance; Dyed fabric; Buffalo dung

1. บทนำ

วิถีชีวิตประชาชนชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรมมีรายได้ต่อผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะการประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งยังคงมีการทำมาหากินในไร่นา ศูนย์เรียนรู้บ้านนาเชือก เกิดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านนาเชือก เริ่มก่อตั้งโดยกลุ่มสตรีของหมู่บ้าน โดยเริ่มจากตั้งเสาด้วยไม้ที่หาได้ในหมู่บ้าน รวมถึงโครงหลังคาที่ร่วมกันก่อสร้างด้วยแรงงานของคนในหมู่บ้านและมุงหลังคาด้วยผ้าไวนิลที่ใช้แล้ว เพื่อสมารถที่จะนำมาก่อตั้งไว้ที่ศูนย์สำหรับทอผ้าและมีพื้นที่สำหรับตากผ้าหลังการย้อมผ้า หลังจากที่บ้านนั้นรวมกลุ่มกันและมีผู้นำที่เข้มแข็งจนมีผลงานเป็นที่ประจักษ์โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการหมู่บ้านราชมงคลและหมู่บ้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (หมู่บ้าน ทอ ถัก จัก สาน) สร้างชื่อเสียงให้กับ ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ในปี พ.ศ. 2556 ทางองค์การบริหารส่วนตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ได้สร้างศูนย์เรียนรู้แบบถาวรให้กับชาวบ้านนาเชือก เพื่อใช้ประกอบกิจการต่าง ๆ ของหมู่บ้านบ้านนาเชือก ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร เป็นหมู่บ้านที่ห่างจากตัวอำเภอพังโคนประมาณ 24 กิโลเมตร โดยทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านติดกับลำน้ำอุโน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ (วัว ควาย) เพราะที่ตั้งของหมู่บ้านนั้นเป็นที่ราบสูง ไม่สามารถปลูกข้าวได้ ถ้าหากว่าปีไหนฝนแล้ง ก็ไม่มีน้ำทำนา ปีใดฝนชุกปีนั้นก็น้ำท่วม จึงทำให้หนุ่มสาวที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ไปทำงานที่กรุงเทพมหานคร แต่ด้วยพิษของเศรษฐกิจทำให้หนุ่มสาวกลุ่มต้องเดินทางกลับออกมาทำมาหากินที่บ้านเกิด

บ้านนาเชือกเป็นหมู่บ้านที่มีความสามัคคี มีผู้นำที่เข้มแข็ง และมีความร่วมมือกันภายในชุมชนในรูปแบบ “บวร” บ้าน วัด โรงเรียน ซึ่งชาวบ้านในบ้านนาเชือกมีความต้องการสร้างกลุ่มอาชีพโดยได้ไปปรึกษาพระสงฆ์ที่เคารพนับถือ คือ พระอาจารย์ฉัฐกรณ์ มหาปัญญาภิกขุ ซึ่งพระอาจารย์ฯ ได้เข้ามาหาข้อมูลที่มาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร และได้เห็นผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ที่เป็นงานต้นแบบจากการวิจัยและพัฒนาของมหาวิทยาลัย ที่สำนักงานคลินิกเทคโนโลยีของมหาวิทยาลัยฯ พระอาจารย์ฯ จึงเข้ามาขอปรึกษาเรื่องการสร้างอาชีพให้กับชุมชนบ้านนาเชือก ซึ่งเดิมชุมชนมีอาชีพเสริมคือการทอผ้าและย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ จนปัจจุบันได้มีการย้อมผ้าด้วย “มูลควาย” ซึ่งมีสีสันทันแต่แปลกตา น่าสนใจ แต่ยังคงขาดทักษะการย้อมผ้าให้มีสีที่สม่ำเสมอและองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สนับสนุนให้การสร้างอาชีพมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยส่วนใหญ่ของชาวบ้านนาเชือกนั้นมีผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นและเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง คือ การทำผ้าย้อมมูลควายโดยกลุ่มกี่ฝ้าย เป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างชื่อเสียงและสร้างรายได้ให้กับสมาชิกโดยเฉลี่ยแล้วเดือนละหลายหมื่นบาท ถ้าหากว่าช่วงไหนที่มีการจัดการแสดงสินค้าตามหน่วยงานต่าง ๆ เช่น งาน OTOP หรืองานที่ทางจังหวัดจัดให้ กลุ่มกี่ฝ้ายก็จะนำสินค้าขึ้นไปวางจำหน่ายและเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ให้ชุมชนและมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายกับกลุ่มกี่ฝ้าย นอกจากนี้ยังมีที่ปรึกษาที่มีความเชี่ยวชาญในการออกแบบ คือ “พระอาจารย์ฉัฐกรณ์ มหาปัญญา ภิกขุ” ที่คอยให้คำปรึกษาในการสร้าง

ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เพื่อรับรองตลาดในแต่ละระดับ ทั้งนี้ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม อาทิ ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ หมวก เสื้อ เสื้อ ที่นอนเพื่อสุขภาพ กระเป๋า และยังมีสินค้าที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก คือ “ตุ๊กตาควาย” ซึ่งตุ๊กตาควายนี้ ยังเป็นทั้งที่นอนและหมอนได้อีกด้วย (สุภารัตน์ สกุลคุ, 2556, น. 4)

ผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นความสำคัญว่า ควรจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมเพื่อนำข้อมูลบริบทชุมชน มาวิเคราะห์ถึงความสำคัญของการย้อมผ้ามูลควายและเกิดเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์การแสดงเพื่อเป็นการบ่งบอกถึงวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนนาเชือกและกรรมวิธีในการทำผ้าย้อมมูลควายที่เป็นสินค้า OTOP ของชุมชนบ้านนาเชือก หมู่ที่ 9 ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร เป็นหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านแม่ข่าย ซึ่งมีความสวยงาม และประณีตในการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ได้ ทั้งนี้ ในการสร้างสรรค์การแสดง เป็นการช่วยเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าย้อมมูลควายในเชิงสัญลักษณ์ที่ช่วยสื่อสารในรูปแบบลักษณะทางทางด้านนาฏศิลป์ โดยนำวัสดุผ้าย้อมมูลควายมาใช้ประกอบการแสดงเพื่อให้ผู้ที่รับชมสามารถเข้าใจถึงวิถีชุมชนและกระบวนการผ้าย้อมมูลควาย พร้อมทั้งเกิดสุนทรียภาพในการรับชมการแสดง เพื่อช่วยส่งเสริมบ้านนาเชือกให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งเกิดจากตัวชุมชนเองและมีหน่วยงานรัฐหรือเอกชน เป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริมในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต โดยมีเป้าหมายร่วมให้คนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่ได้ไปผลิตเองใช้เอง และแบ่งปัน เพื่อส่งเสริมอาชีพ สร้างกลุ่มอาชีพ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของคนในสังคมชุมชน โดยชาวบ้านหนุ่มสาวและเด็ก มีความสุข ไม่ทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิด

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

คณะผู้วิจัย ได้ทำการวิจัยเรื่อง เชิงผ้าย้อมมูลควาย โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

2.1 เพื่อศึกษาที่มาและกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย

2.2 เพื่อสร้างสรรค์การแสดงชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย

3. สมมติฐานของการวิจัย

ได้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตผ้าย้อมมูลควาย การพัฒนาในการดำเนินงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตของหมู่บ้านนาเชือก และเกิดผลงานสร้างสรรค์การแสดงชุดผ้าย้อมมูลควาย

4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องการแสดงสร้างสรรค์ ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาและกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควายและสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ไทย ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกรรมวิธีของการทอผ้าข้อมูลควาย ณ ศูนย์การเรียนรู้บ้านนาเชือก ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัย ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานสร้างสรรค์การแสดงผลผ้าข้อมูลควาย และดำเนินการสัมภาษณ์บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับการทอผ้าข้อมูลควายและกระบวนการสร้างงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ จากนั้นนำข้อมูลจากเอกสาร ตำรา งานวิจัยและจากการสัมภาษณ์มารวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล และเรียบเรียงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

4.2 ขอบเขตด้านบุคคล คณะผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากบุคคล ดังนี้

ชื่อ-ชื่อสกุล	ตำแหน่ง
นางสายสุนีย์ ไชยหงษา	ประธานกลุ่มทอผ้าข้อมูลธรรมชาติศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาเชือกตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร
นางสาวพัชรา โช้เมืองแซะ	ฝ่ายขาย/การตลาด
นางอรสา ฉิมป้อง	ฝ่ายทอ/สาน/งานผ้าชิ้น
อาจารย์อังศุมาลิน ทาธิสา	วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ (ผู้ถ่ายทอดทำรำแม่บทอีสาน)
นายพจนวราภรณ์ ขจรเนตรวิชกุล	นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการสถาบันภาษาศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
อาจารย์วิจิตร บุญมี	โรงเรียนกุดตุ้มพิทยาคม ตำบลกุดตุ้ม อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

4.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย ดังนี้

- 4.3.1 ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาเชือก ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร
- 4.3.2 วิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
- 4.3.3 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร

5. วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยมีวิธีดำเนินการวิจัยตามรูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนี้

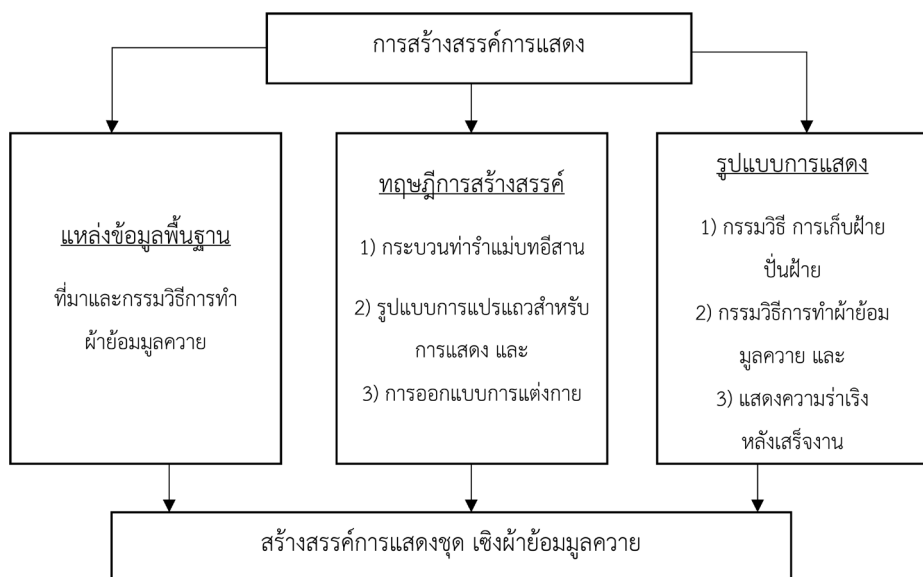
5.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มีรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.1 วิธีการสร้างเครื่องมือวิจัย คณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือวิจัย 2 ประเภท ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม เครื่องมือของการวิจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์หัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วจัดทำเครื่องมือของการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

5.1.2 มีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือวิจัย คณะผู้วิจัยมีวิธีการสร้างเครื่องมือจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและวิธีการสร้างการสังเกตแบบมีส่วนร่วม คือ 1) สร้างรูปแบบตารางการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและวิธีการสร้างการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และ 2) กำหนดหัวข้อในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านนาเชือก วิธีการทอผ้า การตลาดเพื่อส่งเสริมการขาย การเก็บฝ้าย การย้อมสี และการทอผ้า

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ไปทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนาความ โดยวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบความเรียง เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละข้อ

5.3 กรอบแนวคิดการวิจัย มีรายละเอียด (สุชีรา อินทโชติ, ศิรดา พานิชอำนวนัย, และคณะผู้วิจัย, ประเทศไทย, 2563) ดังนี้

6. ประโยชน์ของการวิจัย

6.1 เพื่อให้ทราบถึงศึกษาที่มาและกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านนาเชือกหมู่ที่ 9 ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร

6.2 เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์และเป็นการเผยแพร่ผ้าย้อมมูลควาย โดยใช้สื่อสัญลักษณ์ทางการแสดง

7. ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การแสดงสร้างสรรค์ชุด เซิ้งผ้าย้อมมูลควาย คณะผู้วิจัยได้ศึกษาจากหนังสือ เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยนำเสนอตามรายวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

7.1 วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาที่มาและกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย พบว่า การย้อมผ้ามูลควายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านนาเชือกหมู่ที่ 9 ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร เป็นหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านแม่ข่าย วท. ภายใต้ชื่อหมู่บ้าน “ทอ ถัก จักร สาน” จำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าจากการย้อมสีธรรมชาติที่มาจากมูลควายดินที่เปลี่ยนจากสิ่งปฏิกูลไร้มูลค่า ให้กลายเป็นสินค้าเครื่องนุ่งห่มสร้างรายได้ให้ชุมชน ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น ดังมีที่มาและกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควายดังนี้

7.1.1 ที่มาผ้าย้อมมูลควาย จากผลกระทบของการสร้างเขื่อนน้ำอูน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ทำให้ชาวบ้านนาเชือกกลายเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง จนต้องอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินดังกล่าวและจำเป็นต้องอพยพโยกย้ายถิ่นฐานไปเป็นแรงงานในจังหวัดต่าง ๆ รวมไปถึงต่างประเทศในแถบตะวันออกกลางหลังเกิดเหตุการณ์พองสบู่แตก ในปี พ.ศ. 2540 ชาวบ้านนาเชือก อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร จึงต้องกลับคืนสู่ถิ่นฐานบ้านเกิดและประกอบอาชีพเสริมเพิ่มขึ้น เนื่องจากผลผลิตจากการเกษตรนั้น ได้ผลผลิตที่ต่ำกว่าธรรมดา ชาวบ้านหมดหนทางในการทำมาหากิน รายได้ขาดมือ ต้องหันหน้าเข้าหา “วัด” ซึ่งวัดในชุมชนนี้แตกต่างจากวัดทั่วไป เพราะมีพระสงฆ์อย่าง พระอาจารย์ฉัฐภรณ์ มหาวิทยุโณภิกขุ แห่งวัดป่าภูมิธนาภิรักษ์ธรรมาราม อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร ที่เป็นทั้งนักคิดและนักพัฒนา เน้นให้ชาวบ้านพึ่งตนเองเป็นสำคัญ เนื่องจากชาวบ้านมีทักษะในการทอผ้า ซึ่งได้รับสืบทอดกันมา สำหรับชาวบ้านนาเชือกส่วนใหญ่ยึดอาชีพรับจ้างทอผ้า ส่งตามโรงงาน เช่น ผ้าขาวม้า จึงคิดหาอาชีพเสริมโดยมองไปที่งานหัตถกรรม เนื่องจากมีผู้หญิงในหมู่บ้านจำนวนมากที่อาหาเวลาว่างจากการเลี้ยงลูกมาทำงานเสริมได้

ด้วยเหตุนี้ นางสาวสุนีย์ ไชยหงสา และชาวบ้าน จึงได้เดินทางไปกราบขอคำแนะนำจากพระอาจารย์

ฉัตรคุณ มหาปัญญาภิกขุ ท่านจึงได้แนะนำให้ทำผ้าย้อมสีจากธรรมชาติ จึงได้มีการตั้งกลุ่ม “ทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านนาเชือก” ขึ้น โดยมีพระอาจารย์ฯ คอยให้คำปรึกษา ขณะที่ชาวบ้านจะคอยแจ้งความคืบหน้าโดยตลอด ทำให้กลายมาเป็นการทำผ้าย้อมมูลควายหรือมูลควายในเวลาต่อมา โดยหลังจากนั้นกลุ่มผู้นำบ้านนาเชือกจึงได้เข้ามาพบคลินิกเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตสกลนคร และได้เห็นบรรจุภัณฑ์ไม้ไผ่ของ ดร.เดือนรุ่ง สุวรรณโสภณ จึงขอให้ช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องของการสร้างอาชีพ โดยเริ่มต้นจากเทคนิคการย้อมสีผ้าให้สม่ำเสมอจากปราชญ์ชาวบ้านที่มาให้คำแนะนำ อบรมให้กลุ่มผ้าย้อมสีธรรมชาติ แล้วพัฒนาเป็นหมู่บ้านวิทยาศาสตร์ และหมู่บ้านราชมงคล นำไปสู่ 1 ใน 11 หมู่บ้านการท่องเที่ยวของประเทศไทย โดยกระทรวงอุตสาหกรรม ด้วยธรรมชาติที่งดงามและมีวัฒนธรรมชุมชนที่มีความเอื้ออารีต่อกัน ปัจจุบันผ้าย้อมมูลควายบ้านนาเชือกกลายเป็นผลิตภัณฑ์สร้างชื่อเสียงและสร้างรายได้ให้กับสมาชิกพร้อมการจัดแสดงสินค้าตามหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ งาน OTOP งานนิทรรศการที่จังหวัดจัดขึ้น ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน ด้วยผลิตภัณฑ์มากมาย อาทิ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ หมวก เสื้อ ที่นอนเพื่อสุขภาพ กระเป๋า รวมถึงตุ๊กตาควาย ที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของผ้าย้อมมูลควายบ้านนาเชือกอีกด้วย

7.1.2 กรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและสังเกตแบบมีส่วนร่วม จำนวน 2 ครั้ง ได้แก่ ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2561 และครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561 พบว่า ในขั้นตอนการทำผ้าย้อมมูลควายนั้น ผ้าย้อมมูลควายเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการย้อมสีโดยธรรมชาติเปลี่ยนจากสิ่งปฏิกูลไร้มูลค่าให้กลายเป็นสินค้าเครื่องนุ่งห่มและมีกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควายที่เป็นขั้นตอนโดยการทำผ้าย้อมมูลควายสามารถแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) **ขั้นที่ 1 การเตรียมผ้า** การอ้วผ้า ต้องคัดเลือกผ้าที่ดีจะไม่ใช้ผ้าที่มีเมล็ดลิ้นแบน นำผ้าย้อมที่คัดเลือกไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท แล้วนำมาหีบแยกเมล็ดออก การติดผ้า เป็นการติดใยผ้าให้แตกตัวจนผ้าพองตัวฟูขึ้น โดยใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า “กงติดผ้าและไม้ไผ่ขนาดเหมาะสมมือ” การล่อผ้า นำผ้ามาคลี่ลงบนแผ่นกระดานแล้วใช้ไม้ตะเกียบวางลงตรงกลางผ้า ใช้ฝ่ามือคลี่ให้ผ้าม้วนตัวแน่นเข้าเหมือนปั้นเทียน การเข็นผ้า นำผ้าที่ล่อไว้มาปั่นเป็นเส้นด้าย คล้ายกับหมุนปั่นผ้าที่ออกจากล้อผ้าให้พันแล้วดึงเป็นเส้นด้ายยาวและม้วนเก็บในหลา อุปกรณ์ที่ใช้ในการเข็นผ้า คือ หลา

2) **ขั้นที่ 2 การย้อมผ้า** เก็บมูลควายมาหมักกับน้ำเปล่า ทิ้งไว้ 2 – 3 วัน พอได้น้ำมูลควายตามที่ต้องการ กรองเอาเฉพาะน้ำมูลควายที่สะอาด ส่วนกากใยมูลควายนำไปทำเป็นปุ๋ย นำน้ำมูลควายที่ได้ไปต้มในหม้อขนาด 10 ลิตร นำหวงที่ใส่เส้นผ้าย้อมในหม้อน้ำมูลควายในอุณหภูมิที่เดือดจัด ย้อมประมาณ 30 นาที หรือจนกว่าจะได้สีที่พอใจ (ระหว่างที่ต้มต้องสลับกลับด้านผ้าตลอดเวลา เพื่อให้สีผ้าย้อมมูลควายสม่ำเสมอ) จากนั้นนำไปล้างน้ำสะอาด 3 ครั้ง เมื่อได้ผ้าตามสีที่ต้องการแล้วจะนำสมุนไพร คือ ตะไคร้หอม ใบมะกรูด และสมุนไพรอื่น ๆ ลงในหม้อต้ม แล้วนำผ้าไปต้มในหม้อสมุนไพรเพื่อดับกลิ่น จากนั้นนำผ้า

ขึ้นมาฝั่ง ปิดให้แห้ง ก่อนนำไปตากแดดที่ร้อนจัด

3) **ขั้นที่ 3 การสืบทอด/ทอผ้า** เริ่มสืบทอดเส้นด้ายยืนเข้ากับแกนม้วนด้ายยืน และร้อยปลายด้ายแต่ละเส้นเข้าในตะกอกแต่ละชุดและพันหวี ดึงปลายเส้นด้ายยืนทั้งหมดม้วนเข้ากับแกนม้วนผ้าอีกด้านหนึ่ง ปรับความตึงหย่อนให้พอเหมาะ กรอด้วยเข้ากระสวยเพื่อใช้เป็นด้ายพุ่ง เริ่มการทอโดยกดเครื่อง แยกหมู่ตะกอกเส้นด้ายยืนชุดที่ 1 จะถูกแยกออกและเกิดช่องว่าง สอดกระสวยด้ายพุ่งผ่าน สลับตะกอกชุดที่ 1 ยกตะกอกชุดที่ 2 สอดกระสวยด้ายพุ่งกลับ ทำสลับกันไปเรื่อย ๆ การกระทบพันหวี (พืม) เมื่อสอดกระสวยด้ายพุ่งกลับก็จะกระทบพันหวี เพื่อให้ด้ายพุ่งแนบติดกัน ได้เนื้อผ้าที่แน่นหนา การเก็บหรือม้วนผ้าเมื่อทอผ้าได้พอประมาณแล้วก็จะม้วนเก็บในแกนม้วนผ้า โดยผ่อนแกนด้ายยืนให้คลายออกและปรับความตึงหย่อนใหม่ให้พอเหมาะ

4) **ขั้นที่ 4 การแปรรูปผลิตภัณฑ์** เริ่มจากการคิดออกแบบใหม่โดยนำผลิตภัณฑ์เดิมที่มีมาปรับปรุงในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทำให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาด จากเดิมชุมชนบ้านนาเชือก ทอผ้าแคผ้าพื้น แต่ปัจจุบันนำมาพัฒนาใหม่ตามสมัยนิยม เช่น การถักทอมือเป็นผ้าคล้องคอ การถักทอมือเป็นยางมัดผม การแปรรูปจากผ้าพื้นเป็นตุ๊กตาควายที่สามารถใช้เป็นหมอนหนุนศีรษะได้ ทำให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านนาเชือก

7.2 **วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อสร้างสรรค์การแสดงชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย** ผู้วิจัยได้มีการกำหนดรูปแบบการแสดง ลักษณะทำนองเพลงและวงดนตรีร่วมสมัยประกอบการแสดง โดยใช้ทำนองเพลงผ้าย้อมมูลควาย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ในแต่ละช่วงจะมีการสื่ออารมณ์ที่แตกต่างกันตามช่วงและมีการกำหนดเพลงก่อนการกำหนดท่ารำ โดยมีรายละเอียดในการแสดงสร้างสรรค์ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย ดังนี้

7.2.1 การกำหนดดนตรีหรือเพลงประกอบ แบ่งเป็นขั้นตอนต่อไปนี้

1) **ช่วงที่ 1 กรรมวิธีการเก็บฝ้าย ปั่นฝ้าย** อารมณ์เพลงสื่อให้เห็นถึงความเป็นภูไท โดยใช้ภูไทเป็นตัวเกริ่นนำเล่าเรื่องราวความสวยงามของผ้า ก่อนจะผ้าย้อมมูลควาย การเก็บฝ้ายปั่นฝ้ายโดยใช้แคนเป็นตัวสื่ออารมณ์ถึงวิถีชีวิตการทำงานของคนในชุมชนบ้านนาเชือก ใช้จังหวะของเพลงที่ช้าและให้ความรู้สึกนุ่มนวล

2) **ช่วงที่ 2 แสดงถึงกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย** ให้ความรู้สึกถึงความฮึกเหิมแข็งแรงในการทำงาน โดยนำกลองเสียงที่เป็นเครื่องดนตรีของชาวภูไทที่ใช้บรรเลงในลายภูไทสกลนคร มาร่วมกับวงโปงลาง เพื่อให้เกิดทำนองเพลงที่เร้าใจ กระตุ้นให้ผู้ชมอยากรู้เรื่องราวการทำผ้าย้อมมูลควาย ตั้งแต่ขั้นแรกถึงขั้นสุดท้ายมากยิ่งขึ้น

3) **ช่วงที่ 3 แสดงถึงความร่าเริงสนุกสนาน** บรรเลงเพลงในจังหวะเร็ว กระชับ สื่อให้เห็นความสนุกสนานและเป็นช่วงการนำเสนอผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมมูลควายในรูปแบบต่าง ๆ โดยนำพิดและเครื่องดนตรีสากล คือ คีย์บอร์ดไฟฟ้า มาร่วมปรับใช้ในวงดนตรีเพื่อให้เกิดความรู้สึกสนุกสนานมากขึ้น

7.2.2 ลักษณะการแต่งกายของผู้แสดง กำหนดเครื่องแต่งกายการแสดงสร้างสรรค์ชุด เซิ้งผ้าย้อมมูลควาย คณะผู้วิจัยได้มีการออกแบบเครื่องแต่งกาย โดยการสร้างสรรค์เครื่องแต่งกายได้นำ ลักษณะเด่นของชาวภูไทสกลนคร โดยเดิมทีชาวภูไทจะแต่งกายสีดำ สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งผ้าถุงยาว กรอมเท้า นิยมใส่กำไลข้อมือ และมวยผมสูง ซึ่งในการแสดงสร้างสรรค์ชุด เซิ้งผ้าย้อมมูลควาย มีการปรับ แต่งชุดให้เหมาะสมเข้ากับการแสดงภาคอีสาน ซึ่งออกแบบเครื่องแต่งกายให้เอื้อต่อการเคลื่อนไหวและ ส่งเสริมลีลาของนาฏศิลป์ โดยคำนึงถึงรูปแบบของการแสดง 3 ช่วง สีเครื่องแต่งกายจะเป็นโทนสีพื้น สีเสื้อ เป็นสีน้ำตาลอ่อน สีถึงสีของมูลควายในช่วงฤดูร้อน ส่วนขลิบเสื้อเป็นลายใยแมงมุมเป็นลายที่ชาวหมู่บ้าน นาเชือกนิยมใช้เป็นส่วนใหญ่ สีกระโปรงเป็นสีเขียวมูลม้า สีถึงสีของมูลควายในช่วงฤดูฝน คณะผู้วิจัยจึงได้ สร้างสรรค์ชุดเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 เครื่องแต่งกาย (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

จากภาพที่ 1 เครื่องแต่งกายฝ่ายชาย สวมเสื้อแขนกุด สวมกางเกงขาสามส่วน และ เครื่องแต่งกายฝ่ายหญิง สวมเสื้อแขนยาวชายผ้าเป็นระบาย นุ่งผ้าถุงคลุมเข่า ป้ายผ้าไปทางด้านซ้าย

ภาพที่ 2 เครื่องระดับ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

จากภาพที่ 2 เครื่องประดับศีรษะหญิง คือ ยางมัดผมผ้าย้อมมูลควายกรอบที่มวยผม ด้านซ้าย และกระสวย ใช้ติดที่มวยผมเฉียงขึ้นไปด้านขวา

ภาพที่ 3 เครื่องประดับ ได้แก่ สร้อยเงิน ต่างหูเงิน (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ภาพที่ 4 เครื่องประดับ ได้แก่ กำไลเงิน (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

7.2.3 ลักษณะกระบวนการทำ รำ ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย การประดิษฐ์ทำรำการแสดงสร้างสรรค์ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย เป็นการนำกรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควายและความเป็นชาวภูไทสกลนครมาเป็นแนวคิด ในการประดิษฐ์ทำรำ โดยใช้ท่าแม่บ่ทออีสาน 48 ท่า ท่าภูไทสกลนคร มวยโบราณ ภาษานาฏศิลป์ไทย และการเลียนแบบลักษณะท่าทางของควาย มาปรับใช้ร่วมในการแสดงให้เกิดความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ มากยิ่งขึ้น การแสดงสร้างสรรค์ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย คณะผู้วิจัยได้นำรูปแบบต่าง ๆ มาปรับใช้ ดังนี้

รูปแบบลีลาในการแสดงสร้างสรรค์ชุด เชิงผ้าย้อมมูลควาย การสร้างสรรค์ลีลานาฏศิลป์ ไทยพื้นบ้านอีสาน โดยคำนึงถึงรูปแบบของการแสดงจะสามารถแบ่งการแสดงออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่

1) ช่วงที่ 1 การเก็บฝ้าย ปั่นฝ้าย โดยช่วงแรกผู้หญิงออกมาทำท่าขั้นตอนการเก็บฝ้าย ปั่นฝ้าย ลักษณะที่โดดเด่น คือ การย่ำเท้าแบบเปิดส้นเท้า ซึ่งเป็นเอกลักษณ์การรำของชาวภูไท จากนั้นได้

นำท่าแม่บทอีสานมาประยุกต์ใช้ในการแสดงและนำทำนาวุฒิสภามาเป็นท่าเชื่อม โดยทำออกเป็นท่าบิดดอกบัว เป็นท่าที่แสดงถึงท่ารำเฉพาะของชาวภูไทสกลนคร

ท่าเจียจับไม้ (ภาพที่ 5) เป็นท่าแม่บทอีสาน ซึ่งท่าเดิมมือทั้งสองข้างจะกำมือและแบมือ เป็นท่าจับคล้ายกับจับไม้ นำมาปรับเป็นท่าเก็บฝ้าย โดยใช้นิ้วกลางและนิ้วโป้งแตะแล้วคลายออก เปรียบเสมือนการเก็บฝ้าย

ภาพที่ 5 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ท่าพ่อนคนเข็นฝ้าย (ภาพที่ 6) เป็นท่าแม่บทอีสานที่ได้นำมาประยุกต์ใช้ในการแสดง โดยนักแสดงผู้หญิงจะนั่งเข็นฝ้ายไปตามจังหวะ แล้วได้เชื่อมด้วยท่ารำของภูไทสกลนคร

ภาพที่ 6 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

2) ช่วงที่ 2 กรรมวิธีการทำผ้าย้อมมูลควาย เป็นแสดงที่สื่อถึงการเก็บมูลควาย ไปจนถึงการทอผ้า โดยนำท่าแม่บทอีสาน การเลียนแบบท่าทางของสัตว์ ท่าทางหรือขั้นตอนการทำผ้าย้อมบางส่วนมาใช้ในการแสดง ได้นำท่าพ่อนยุงรำแพนและท่าพ่อนแหลวบินเหวียนมาใช้เป็นท่าเชื่อม ก่อนทำท่าเก็บมูลควาย และให้นักแสดงผู้ชายเลียนแบบท่าทางของควายตอนเดินและตอนขับถ่าย (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ท่าฟ้อนกวนอู (ภาพที่ 8) เป็นท่าแม่บทอีสาน ซึ่งท่าเดิมทำมือขวาเป็นท่ากวน แล้วได้นำมาปรับทำให้คล้ายกับการจุ่มสีในขั้นตอนย้อมผ้า

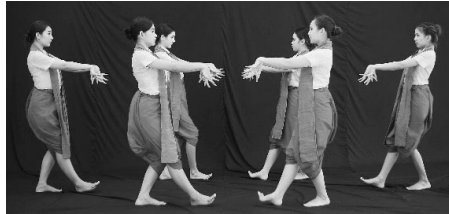
ภาพที่ 8 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ท่าฟ้อนแซ่แก่งหาง (ภาพที่ 9) เป็นท่ามวยโบราณ ได้ปรับใช้ในช่วงที่นักแสดงผู้ชาย ออกมา สื่อให้เห็นถึงความแข็งแรงในการทำงานหรือการย้อมผ้า ที่ต้องใช้แรงจากผู้ชายในการยกท่อนไม้ มาก่อนเตาต้มสีและต้มสมุนไพร

ภาพที่ 9 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ท่าพ้อนปู่ส่งหลาน (ภาพที่ 10) เป็นท่าแม่บทอีสาน ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะท่ารำ ให้คล้ายกับการทูกผ้า ที่เป็นท่าทางการเลียนแบบขั้นตอนการทำผ้าย้อม โดยมีทั้งสองจีบคว่ำระดับหน้าท้อง และดึงมือเข้าหาตัวเองคล้ายกับการดึงทูกผ้าเข้าหาตัวเอง

ภาพที่ 10 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

3) ช่วงที่ 3 ความรู้เรงสนุกสนาน เป็นช่วงที่แสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของผ้าย้อม มุลควายและการเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว โดยใช้ท่ารำแม่บทอีสานเข้ามาเสริม และการเลียนแบบ ลักษณะของควายให้มีความเด่นชัด โดยได้นำท่าพ้อนหยิกไหล่ลายมวย เป็นท่าที่ผู้ชายแสดงความแข็งแรง ให้ผู้หญิงได้เห็นหรือการชื่นชมพลังกำลังของชายหนุ่มที่แข็งแรง

ท่าพ้อนกินรีชมดอก (ภาพที่ 11) ได้นำมาปรับใช้ในท่าเชื่อม

ภาพที่ 11 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ภาพที่ 12 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ท่าพ้อนยุงรำแพนหางและท่าพ้อนทศกัณฐ์โลมนาง (ภาพที่ 12) ได้นำมาปรับใช้เป็นท่าเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว และอิริยาบถของมนุษย์ อาทิ การห่มผ้าสไบของผู้หญิง การใช้ผ้าคาดเอวผู้ชาย การใช้ผ้าบังแดด และหยอกล้อกันระหว่างหนุ่มสาว ท่าแม่บทของนาฏศิลป์ไทยที่ได้นำมาใช้ คือท่าบังสุริยา นำมาเป็นท่าเชื่อมให้เกิดความสวยงามในการแสดง

ภาพที่ 13 ภาพลักษณะท่ารำ (กาญจนา สุขอร่าม, ประเทศไทย, 2561)

ท่าพ้อนควายเถิกใหญ่เล่นชนกัน (ภาพที่ 13) ได้นำมาปรับใช้เป็นท่าทางที่แสดงถึงลำตัวของควาย และการใช้ท่าทางอิริยาบถของมนุษย์หรือวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นท่าจูงควายกลับบ้าน โดยใช้ผ้าย้อมมูลควายแทนเป็นเชือกจูงควายเพื่อเป็นเอกลักษณ์ของการแสดงเชิงผ้าย้อมมูลควาย

8. การสรุปผลและการอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยการทำผ้าย้อมมูลควายภูมิปัญญาพื้นบ้านนาเชือก หมู่ที่ 9 ตำบลแร่ อำเภอฟังโคน จังหวัดสกลนคร และจากการศึกษาเอกสารของสุตารัตน์ สุกุลคุ (2556) การทำผ้าย้อมมูลควายบ้านนาเชือกเป็นหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการหมู่บ้านแม่ข่าย วท. ภายใต้ชื่อหมู่บ้าน “ทอ ถัก จักร สาน” จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากการย้อมสีธรรมชาติที่มาจากมูลควาย จากสิ่งปฏิกูลที่ไร้มูลค่าให้กลายเป็นสินค้าที่สร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และได้รายได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยมีผู้เชี่ยวชาญในการออกแบบ คือ พระอาจารย์ฉัฐกรณ์ มหาปุญโญภิกขุ ที่เป็นทั้งนักคิดและนักพัฒนาเน้นให้ชาวบ้านพึ่งตนเองเป็นสำคัญ สำหรับชาวบ้านนาเชือกเดิมส่วนใหญ่ยึดอาชีพรับจ้างทอผ้า ส่งตามโรงงาน เช่น ผ้าขาวม้า จึงคิดหาอาชีพเสริมโดยมองไปที่งานหัตถกรรม เนื่องจากมีผู้หญิงในหมู่บ้านจำนวนมากที่อาจหาเวลาว่างจากการเลี้ยงลูกมาทำงานเสริมได้ นางสาวสุนีย์ ไชยหงสาและชาวบ้าน จึงเดินทางไปกราบขอคำแนะนำจาก พระอาจารย์ฉัฐกรณ์ มหาปุญโญภิกขุ ท่านได้แนะนำให้ทำผ้าย้อมสีธรรมชาติ จึงได้มีการตั้งกลุ่ม “ทอผ้าย้อมสี-ธรรมชาติบ้านนาเชือก” ขึ้น โดยมีพระอาจารย์ศอยให้คำปรึกษา ขณะที่ชาวบ้านจะคอยแจ้งความคืบหน้าโดยตลอด จึงกลายมาเป็นการทำผ้าย้อมมูลควาย

ในเวลาต่อมา การทำผ้าย้อมมูลควายได้มีการพัฒนาเกิดขึ้นเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย เช่น ผ้าพันคอ ผ้าคลุมไหล่ หมวก เสื้อ กะเป๋ และที่ได้รับความนิยมมากที่สุด คือ ตุ๊กตาควาย

จากการสัมภาษณ์ สายสุณีย์ ไชยหงษา, อรสา ฉิมป้อง และอุลลยวรรณ โชเมื่องแซะ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 สิงหาคม 2561) ขั้นตอนในการย้อมมูลควายจะมีกระบวนการเริ่มตั้งแต่การเก็บมูลควาย จากนั้นนำมูลควายที่ได้ตามปริมาณที่ต้องการมาหมักไว้เป็นเวลา 2-3 วัน แล้วจึงนำมูลควายที่หมักได้มาต้มในอุณหภูมิที่ร้อนประมาณ 100 องศา ต้มในหม้อขนาด 10 ลิตร ประมาณ 30 นาที แล้วนำฝ้ายมาจุ่มสีให้ติด จากนั้นนำฝ้ายที่ย้อมสีจากมูลควายแล้วมาจุ่มกับน้ำสมุนไพรรอบด้วย ต้นตะไคร้หอม ใบมะกรูด และสมุนไพรรื่นอื่น ๆ ลงในหม้อ โดยใช้ไฟที่มีอุณหภูมิร้อนจุ่มสีกลับด้าน 30 นาที จากนั้นนำขึ้นจากหม้อแล้วนำเส้นใยฝ้ายที่ต้มมาล้างให้สะอาดและบิดให้แห้งและนำไปต้มในน้ำสมุนไพรรอบอีกรอบ นำเส้นใยฝ้ายที่ต้มสมุนไพรรอบแล้วนำมาผึ่งให้แห้งและทอเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ กระบวนการในการทำสามารถแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การเตรียมฝ้าย 2) การย้อมฝ้าย 3) การสับทูก/ทอผ้า และ 4) การแปรรูป ผ้าย้อมมูลควายเป็นผ้าเนื้อนิ่มไม่มีสารเคมี โดยใช้สีย้อมจากธรรมชาติ ทำให้ไม่ระคายเคืองต่อผิวหนัง จึงทำให้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายและสร้างรายได้ให้กับชุมชน ถือเป็นสินค้าขึ้นชื่อ OTOP ของจังหวัดสกลนครอีกด้วย

การสร้างสรรค์การแสดงชุด ผ้าย้อมมูลควาย ได้มีการกำหนดรูปแบบการแสดงทำนองเพลงและการกำหนดท่ารำ โดยใช้หลักทฤษฎีการสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์ การกำหนดรูปแบบการแสดงแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 กรรมวิธีการเก็บฝ้าย ช่วงที่ 2 กรรมวิธีทำผ้าย้อมมูลควาย และช่วงที่ 3 แสดงถึงความรุ่งเรืองสนุกสนานของชาวบ้าน การกำหนดรูปแบบการแสดงนั้นสอดคล้องกับที่สุเมธ เทพวงษ์ (2541, น. 92-93) อธิบายว่า ระเบียบที่ปรับปรุงโดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับเหตุการณ์ เช่น การปรับปรุงมาจากพื้นบ้านหมายถึง สร้างสรรค์แนวทางการเป็นอยู่ของคนพื้นบ้าน วิถีชีวิตต่าง ๆ ทั้งนี้ รูปแบบการแสดงสร้างสรรค์ผ้าย้อมมูลควายมีผู้แสดงหลายคนและเป็นการแสดงร่วมกันระหว่างชายและหญิง จึงจัดอยู่ในการแสดงสร้างสรรค์ประเภทรำหมู่ สอดคล้องกับที่อมรา กล้าเจริญ (2538, น. 100-102) กล่าวว่า การแสดงที่มีผู้แสดงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป แสดงในเพลงและจังหวะเดียวกันจัดอยู่ในประเภทการแสดงรำหมู่ ลักษณะการแต่งกายของผู้แสดงมีการออกแบบโดยนำลักษณะการแต่งกายพื้นถิ่นของชาวสกลนคร ที่ผู้หญิงนิยมใส่เสื้อแขนยาว นุ่งผ้าถุง ผู้ชายนิยมใส่กางเกงขาสั้น สวมเสื้อแขนกุด ได้มีการนำลักษณะการแต่งกายพื้นถิ่นมาสร้างสรรค์ชุดให้สวยงาม เหมาะสม กับการแสดงทางภาคอีสานและเอื้อต่อการเคลื่อนไหวและลีลาท่าทางในการแสดง สีของชุดการแสดงจะใช้เป็นสีโทนอ่อนสี คือ เป็นสีของมูลควายในช่วงฤดูร้อน การออกแบบการแต่งกายสอดคล้องกับรจนา สุนทรานนท์ (ม.ป.ป., น. 52) อธิบายเรื่องการแต่งกายว่า จะต้องมีความสวยงามและต้องคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในการสร้างสรรค์ ลักษณะกระบวนการท่ารำเป็นการสร้างสรรค์ท่ารำโดยใช้พื้นฐานท่ารำจากแม่บทอีสาน ท่าภูไทสกลนคร มวยโบราณ และการเลียนแบบลักษณะท่าทางของควาย มาปรับใช้เพื่อให้เกิดเอกลักษณ์ เช่น ท่าเจียจับไม้ ประยุกต์เป็นท่าเก็บฝ้าย ท่าพ้อนยุงรำ ประยุกต์ใช้

เป็นท่าเก็บมูลควาย และมีการสร้างสรรค์ท่าใหม่เป็นท่าควายเดินขยับถ่าย ท่าพ้อนควายเล็กใหญ่เล่นชนกัน ได้นำมาปรับใช้เป็นท่าทางที่แสดงถึงลำตัวของควาย และการใช้ท่าทางอิริยาบถของมนุษย์หรือวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งได้นำมาประยุกต์ใช้เป็นท่าจูงควายกลับบ้านโดยใช้ฝ้าย่อมมูลควายแทนเป็นเชือกจูงควายเพื่อเป็นเอกลักษณ์ของการแสดงเชิงฝ้าย่อมมูลควายซึ่งสอดคล้องกับวรัทยา ด้วงป्ली (2556, น. 55-58) กล่าวว่า ท่าพ้อนอีสานได้จดจำอิริยาบถตามวิถีของชาวบ้าน กริยาท่าทางสัตว์ ตลอดจนลักษณะท่าทางของตัวละคร ในวรรณคดีมาประดิษฐ์ให้สวยงามแปลกตา

9. ข้อเสนอแนะ

9.1 ควรนำงานวิจัยเกี่ยวกับนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นเมืองไปเผยแพร่ในภูมิภาคต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้

9.2 การแสดงสร้างสรรค์ชุด เชิงฝ้าย่อมมูลควาย เป็นผลงานวิจัยสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่สามารถนำไปถ่ายทอดให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และจัดการแสดง เพื่อช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวและพัฒนาอาชีพของศูนย์การเรียนรู้บ้านนาเชือก หมู่ที่ 9 ตำบลแร่ อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร

10. รายการอ้างอิง

- รจนา สุนทรานนท์. (2551). *วิธีสอนและเทคนิคการสอนนาฏศิลป์ไทย*. ปทุมธานี: ศูนย์ปฏิบัติการมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- วรัทยา ด้วงป्ली. (2556). *อิทธิพลของพ้อนแม่บทอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม.
- สุดารัตน์ สกุลคุ. (2556). *บ้านนาเชือก*. ม.ป.ท.
- สุมิตร เทพวงษ์. (2541). *นาฏศิลป์สำหรับครูประถมและมัธยม*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- อมรา กล้าเจริญ. (2535). *วิธีสอนนาฏศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.